

GULYÁS LÁSZLÓ*

Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák**

Abstract

Yugoslavia was born twice (1918, 1945) and split twice (1941, 1991) during the short – 91 years – of its history, thus we think it is worth to analyze the reasons of those splits. We are concerned that the reasons – first of all the regional differences – causing the split the first Yugoslav state (1918–1941). In our paper we analyze how first Yugoslav state tried to overcome regional differences, and how it led to the split of the state.

1. Bevezetés

Az első jugoszláv állam számos, olyan strukturális jellemzővel rendelkezett, melyek eleve megkérdőjelezték az állam hosszú távú életképességét. Tanulmányunkban feltárjuk ezen strukturális problémákat, illetve bemutatjuk az ezekre adott válaszkísérleteket.

2. Az első jugoszláv állam legfontosabb strukturális problémája

Az 1918. december 1-jén megszülető Szerb-Horvát-Szlovén Királyi Állam (SZHSZ) területe 247 000 km² volt. Ez hatalmas kiterjedésű jugoszláv állam az alábbi területekből jött létre (Gulyás, 2005; Kocsis, 1993):

- a világháború előtt önálló királyságokként létező Montenegró és Szerbia (együttes területük a világháború előtt 87 300 km², ebből Montenegró 14 180 km²),
- a Monarchia osztrák részéből Dalmácia és Szlovénia,
- a történelmi Magyarországgal perszonálunióban élő Horvát-Szlavonország,
- a történelmi Magyarország déli területei (Muraköz, Murán inneni terület, Baranyai háromszög, Bácska, Bánát, összesen 21 ezer km²),
- a közös osztrák-magyar közigazgatás alatt álló Bosznia-Hercegovina,
- a Bulgáriától elcsatolt három kisebb terület (összesen 3,8 ezer km²),
- az Albániától elcsatolt prizeni négyszög.

Ha még ehhez hozzászámítjuk azt a tényt, hogy Szerbia a Balkán-háborúk következtében közvetlenül a világháború előtt – azaz 1913-ban – megszerezte a Török Birodalomtól a Novi Pazar-i szandzsák északi felét és Macedónia jelentős részét, nyugodtan kijelenthetjük, hogy Jugoszlávia volt a két világháború közötti Köztes-Európa legbonyolultabb állama. Kiindulási pontként nézzük meg a jugoszláv „nemzetállam” etnikai összetételét:

* Habilitált egyetemi docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

** Jelen tanulmány a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1. táblázat. Jugoszlávia etnikai megoszlása 1921-ben és 1931-ben (Rothschild 1996)

Nemzet	Fő	%-os arány	Fő	%-os arány
„Szerb-horvát”	8 911 509	74,36%	10 730 823	77,01%
Szlovén	1 019 997	8,51%	1 135 410	8,15 %
Német	505 790	4,22%	499 969	3,59%
Magyar	467 658	3,90%	468 185	3,36%
Albán	439 657	3,67%	505 259	3,63%
Román és vlach	231 068	1,93%	137 879	0,98%
Török	150 322	1,26%	132 924	0,95%
Cigány	–	-	70 424	0,51%
Egyéb	143 378	1,19%	123 845	0,89%
Cseh és szlovák	115 532	0,96%	129 320	0,93%
Összesen	11 984 911	100,0%	13 943 038	100,0%

A következtetések levonása előtt, mivel a Balkánon a vallás szorosan kötődik egy-egy nemzethez (horvátok-katolikusok, szerbek-keleti ortodoxok), érdemes szemügyre venni a jugoszláv állam vallási struktúráját is:

2. táblázat. Jugoszlávia lakosságának vallási megoszlása 1921-ben (Bajza 1929)

Vallás	Fő	%-os arány
Keleti ortodox	5 593 057	46,67%
Római katolikus	4 708 657	39,29%
Görög katolikus	40 338	0,38%
Muzulmán	1 345 271	11,21%
Lutheránusok és kálvinisták	229 517	1,91%
Izraeliták	64 746	0,54%
Egyéb	3 325	0,03%
Összesen	11 984 911	100,0%

Az etnikai megoszlást mutató 1. táblázatban rögtön feltűnik, hogy a szerbek és a horvátok együtt vannak feltüntetve. Ennek magyarázata az, hogy Belgrád – a „szerb-horvát nemzet” fikciójának megfelelően – a horvátokat egyszerűen „katolikus szerbeknek” tekintette. Sőt az 1921. évi népszámlálás során nem csupán a szerbeket és a horvátokat, hanem a crna-gorai-akat, a muzulmánokat, a macedo-szlávokat és a bolgárokat is ebbe a kategóriába sorolták be.

A szerbek és a horvátok számát a vallási adatok felhasználásával (lásd 2. táblázat) számíthatjuk ki. Bajza József ezen adatokat felhasználó bonyolult számításai szerint 1921-ben 4 600 000 szerb (az összlakosság 38,2%-a) és 2 828 000 horvát élt (az összlakosság 23,2%-a) Jugoszláviában. Egy másik szerző (Romsics 1998) a tíz évvel későbbi népszámlálás – azaz az 1931. évi – adatait használva közel hasonló százalékos eredményre jutott, nála a szerbek aránya 39,2% míg a horvátoké 23,4%.

Megállapíthatjuk, hogy Jugoszlávia rendelkezik az ún. több nemzetiségű állam két legfontosabb kritériumával. Egyrészt az államalkotó nemzet többsége mesterségesen lett megalkotva (lásd szerb-horvát nemzet fikciója), másrészt jelentős kisebbséget is határaik közé zárt. Még abban az esetben is, ha a szlovénokat államalkotó nemzetként vesszük, a kisebbségek aránya 17,13%-os marad.

3. A jugoszláv állam strukturális problémáinak politikai dimenziói

A jugoszláv állam belpolitikai életét már születésétől kezdve alapvetően a nemzeti elmentések határozták meg (Lane, 1996). Az éles küzdelem már 1918 decemberében megindult, amikor Horvátországban, Crna-Gorában és Macedóniában a köztársasági államformára és a nagyobb önállóságra törekvő lakosság megmozdulásait a belgrádi kormány katonai erővel verte le (Lampe, 1996; Sokcsevits et al., 1993; Gulyás L., 2008).

Sándor király 1919 januári rendeletével az államot nyolc tartományra osztotta (Szerbia, Crna-Gora, Vajdaság, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia, Horvátország és Szlovénia), de ezt a tartományi rendszert – amely egyfajta regionális fejlődés előtt nyithatta volna meg az utat – a jugoszláv állam első alkotmánya rövidesen felszámolta (Sajti, 1989).

Ezt az alkotmányt 1921. június 28-án, azaz Szent Vid napján szavazta meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, ezért a szakirodalom vidovdani alkotmánynak is nevezi. Az alkotmány megalkotásakor az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek el kellett döntenie, hogy Jugoszlávia egységes irányítású – azaz unitarista – vagy föderatív állam legyen-e. A probléma két kérdés formájában merült fel (Rothschild, 1996): 1. Vajon az alapvető kulturális és történelmi, gazdasági és egyéb eltérések az állam egyes régiói között szükségképpen föderációs politikai rendszerhez vezetnek-e vagy e regionális különbségek kezelése inkább központi irányítást igényel? 2. A regionális különbségek mélyen gyökereznek-e, vagy csupán egy idegen uralmak – Habsburgok, törökök – felszínes maradványai?

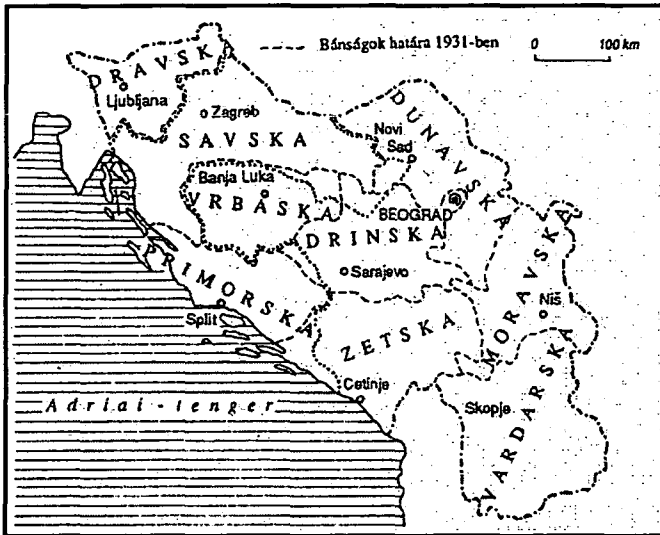
A kibontakozó vitában a szerbek az unitarista, míg a többi nemzet a föderalista megoldást támogatta. A szavazás során – a horvátok kivonultak – a szerb unitarista álláspont győzedelmeskedett (Lampe, 1996). Az ország közigazgatását újraszabályozó 1922. április 28-i törvény ugyanezt a központosító tendenciát erősítette. Jugoszláviát 33 körzetre osztották, melyeket a király által kinevezett főhivatalnokok (az ún. főispánok) irányították, akik – bár bizonyos hatalmat az alsóbb közigazgatási szintek is kaptak – szorosan a kezükben tartották az igazi döntéseket. A történelmi tartományok eltörölésével – lásd Horvátországot négy, Dalmáciát és Szlovéniát pedig két-két kerületre osztották – a szerb politikai elit a föderalizmusnak, illetve a regionalizmusnak a lehetőségét kívánta kizárni (Gulyás, 2005).

A vidovdani alkotmány elfogadása után a szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában is – ahol kiegyensúlyozottabb volt a helyzet – megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni (Juhász, 1999). A szerb dominanciát jól mutatják az alábbi példák (Romsics, 1998; Rothschild, 1996):

- 23 éves fennállása alatt a jugoszláv állam miniszterelnöke egy öthónapos periódustól eltekintve – a szlovén Ivan Korosec 1928 júliusától decemberig – mindig szerb volt.
- Szintén a szerbek töltötték be a kulcspozícióknak számító hadügy-, külügy- és belügyi miniszteri posztokat.
- 1927-es adat szerint a jugoszláv hadsereg 165 tábornokából a horvátokat és a szlovénokat mindössze 2–2 tábornok reprezentálta. Összehasonlításképpen: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének 357 tábornokából 1914-ben 57 tábornok (azaz 15%) volt horvát.

Megállapíthatjuk, hogy a szerb politikai elitnek sikerült az államot centralizálnia, de ezt a többi nemzet – „a nem szerbek” – nem fogadta el. Különösen kiéleződött a horvát-szerb szembenállás, mivel a horvátok a jugoszláv állam föderalizálása törekedtek (Bajza, 1929; Juhász, 1999; Lampe, 1996; Rothschild, 1996; Sokcsevits et al., 1993; Vaska, 1932) Ez a szerb–horvát küzdelem megbénította az államot. 1918 és 1929 között hét miniszterelnöke volt a kormánynak, akik összesen 23 kabinetet alakítottak, miközben egyetlen parlament se tudta kitölteni mandátumát.

Az állami egység megteremtésének centralista (nagyszerb) modellje permanens politikai válságot és parlamenti instabilitást eredményezett. Ebben a helyzetben a király az állam működőképességének fenntartása érdekében 1929. január 6-án diktatúrát vezetett be, melynek első lépéseként hatályon kívül helyezte a vidovdáni alkotmányt. Miután a parlamenti demokrácia keretei között a centralista (nagyszerb) modell nem volt képes megteremteni az egységes jugoszláv államot, Sándor király arra tett kísérletet, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. A nemzeti unitarizmus jegyében – 1929. október 3-án királyi paranccsal – keresztelték át az addig SHS Királyság elnevezésű államot Jugoszláv Királyságra. Az új államnév bevezetésével egyidőben kilenc ún. bánságot hoztak létre, emellett Belgrád, mint főváros, egy különálló, tizedik közigazgatási egység lett (lásd 1. térkép).

1. térkép. A jugoszláv bánságok 1929-ben (Sokcsevits et al., 1993)

Sándor király törekvései nem az ország föderatív átalakítására, hanem az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányulnak. A bánságok kialakításában és ez törekvés az alábbiakban fogható meg: egyrészt a bánságok határait úgy húzták meg, hogy feldarabolták a hagyományos történelmi egységeket és még az elnevezéseikben is kerülték a korábbi tartományneveket (zömében folyókról nevezték el őket). Ezzel is demonstrálták, hogy nem kívánnak visszanyúlni a történelmi tartományokhoz és határokhöz. Másrészt a határok mesterséges kialakítása következtében a kilenc bánságból hatban szerb (Vrba, Duna, Drina, Zeta, Morava, Vardar), kettőben horvát (Száva, Tengermellék) és egyben szlovén (Dráva) többség alakult ki. Muzulmán és macedón többség egyik bánságban se alakult ki. Nézzük meg, hogyan nézett ez ki a Vajdaságot felváltó Dunai Bánság esetében.

3. táblázat. A Duna Bánság etnikai összetétele
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

Nemzetiség	Fő	%
Szerb-horvát	1 119 179	56,9%
Magyar	385 526	18,29%
Német	344 136	16,33%
Román	79 621	3,78%
Szlovák	60 968	2,89%
Egyéb	38 228	1,81%

Összesen	2 107 658	100,0%
----------	-----------	--------

Ha a 3. táblázatot összevetjük a Vajdaság 1921-es etnikai megoszlását bemutató 4. táblázattal láthatjuk, hogy a magyarság 27,9%, illetve a németiség 23,5%-os (együtt 51,4%) arányát a Duna Bánságban sikerült 18,29%-ra, illetve 16,33%-ra lenyomni, miközben a szerb-horvát nemzet arányát az 1921-es 37,3%-ról 56,9%-ra felhozni.

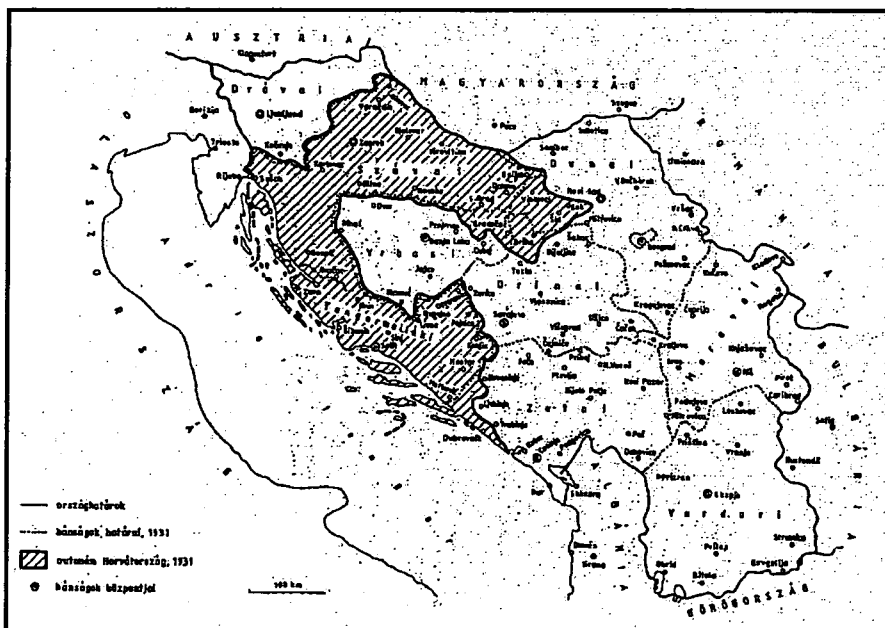
4. táblázat. A Vajdaság etnikai viszonyai 1921-ben
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

Nemzet	Bácska		Bánát		Baranya		Vajdaság összesen	
Magyar	260 998	35,5%	98 4710	17,5%	16 638	33,8%	376 107	27,9%
Német	173 796	23,6%	126 530	22,5%	16 253	32,9%	316 579	23,5%
Szerb-horvát	246 598	33,5%	240 213	42,7%	15 604	31,6%	502 415	37,3%
Román	1 182	0,1%	67 897	12,0%	452	0,9%	69 530	5,2%
Szlovák	30 993	4,2%	17 595	3,1%	78	0,01%	48 666	3,6%
Egyéb	21 551	3,1%	12 252	2,2%	427	0,8%	34 230	2,5%
Összesen	735 117	100,0%	561 958	100,0%	49 452	100,0%	1 346 230	100,0%

Bizonyítható tehát, hogy a bánsági határok mesterséges meghúzása egyértelműen a kisebbségek súlyának csökkentését és a szerb dominancia megeremtését szolgálta.

Sándor király törekvéseit a horvátok mereven elutasították, 1932. november 7-én az ún. zágrábi pontokban élesen elítélték a fennálló rendszert és hitet tettek a föderáció és a horvát autonómia mellett. Bár Sándor királyt 1934. október 9-én horvát usztasák Marseilleben megölték (Ormos, 1974), utóda némileg felpuhított formában tovább vitte ezt a politikai vonalat. Ennek megfelelően a harmincas években változatlan intenzitással folyt a föderalisták/autonomista tömörülés és a centristák küzdelme (Bajza, 1929; Juhász, 1999; Lampe, 1996; Soksevič et al.; 1993; Vaska, 1932).

Sőt a horvát politikai elit egy része – a Pavelić által vezetett usztasák – az autonómia helyett a független Horvátország megeremtését tűzte zászlajára (Hory-Borszat, 1964).

2. térkép. A Horvát Bánság 1939-ben (Pándi, 1995)

A szerb–horvát küzdelem 1939. augusztus 20-án a „Sporazum”-mal, azaz a szerb–horvát „Megegyezés”-sel zárult. Ennek lényege, hogy az ún. Horvát Bánság (területéről lásd 2. térkép) jelentős mértékű politika/közigazgatási autonómiát kapott a jugoszláv állam keretei között. A „Sporazummal” teljesültek a horvát autonómia törekvések, és ily módon lehetőség nyílt egyrészt egy szerb–horvát megbékélésre, másrészt a jugoszláv állam további reformjára. A II. Világháború Balkánra történő kiterjedése azonban végett vetett minden ilyen kísérletnek, sőt mint tudjuk Jugoszlávia rövid idő alatt alkotó elemeire hullott szét.

4. A jugoszláv állam strukturális problémáinak gazdasági/regionális dimenziói

Jugoszlávia régiói minden lényeges szempontból – történelmi fejlődés, politikai kultúra, társadalmi fejlettség, gazdasági szint, nyelv, jogrendszer, vallás, kulturális szint és hagyományok – óriási különbségeket mutattak (Lampe-Jackson, 1976; Berend-Ránki, 1976; Gulyás L., 2005; Gulyás L., 2006; Gulyás L., 2007/a; Gulyás L., 2007/b; Rothschild, 1996; Süli-Zakar-Csüllög, 2003; Süli-Zakar-Csüllög, 2006; Csüllög, 2007). Az államon belüli regionális különbségeket jól mutatja az analfabéta lakosság területi megoszlása is (lásd 5. táblázat).

5. táblázat. Az analfabéta lakosság aránya a jugoszláv állam egyes régióiban (Rónai, 1945)

Régió	Rothschild adatai az 1921-es évre vonatkozóan	Illés adatai az 1930-as évre vonatkozóan
	Írástudatlanság aránya	Írástudatlanság aránya
Szlovénia	8,8%	7,0%
Vajdaság	23,2%	nincs adat
Horvátország	32,3%	30,0 %
Dalmácia	49,5%	nincs adat
Szerbia	65,4%	40,0%
Montenegró	67,0%	nincs adat
Bosznia-Hercegovina	80,5%	70,0%
Macedónia	83,8%	nincs adat
Jugoszláv átlag	51,5%	nincs adat

Az 6. táblázat alapján kijelenthető, hogy a jugoszláv állam egyértelműen agrárország volt, jól mutatja ezt, hogy az agrárnépesség aránya még a legfejlettebb Szlovéniában is meghaladta az 50%-ot.

6. táblázat. Az agrárnépesség aránya a jugoszláv állam egyes területein (Rónai, 1945)

Terület	Agrárnépesség aránya (%)
Szlovénia	58,0
Horvátország	75,0
Szerbia és Montenegró	75,0
Bosznia-Hercegovina	83,0
Macedónia	77,0

A monokultúras mezőgazdaság mellett Jugoszlávia jelentős mennyiségű ásványkincssel is rendelkezett. Erre épül majd a bányászat, melynek jelentőségét jól mutatja, hogy 1939-re Európában – a Szovjetuniót nem számítva – Jugoszlávia első volt ólom- és antimontermelésben, második vörösréz- és króm-, harmadik ezüst- és magnézium-, negyedik bauxit-, lignit- és cinktermelésben.

Az egyoldalú gazdasági örökség – monokultúrás mezőgazdaság és az iparon belül a ki-termelő ágazat dominanciája – mellett a jugoszláv állam legfontosabb strukturális problémája az egységes nemzetgazdaság létrehozása volt. Az új állam keretei közé került régiók 1918 előtt nem álltak egymással szoros gazdasági kapcsolatban, ebből következően gazdasági tradícióik és fejlettségük jelentős mértékben különbözött. A régióknak különböző volt a gazdasági és jogi rendje, kereskedelmi kapcsolatrendszere és orientációja, a vasúti szabványai. Jól mutatja ezt a sokszínűséget, hogy az új állam négyféle pénznemet és hat különféle adórendszert örökölt (Juhász, 1999).

Vaska Géza felosztását kiindulási pontként felhasználva (Vaska, 1932) Jugoszlávia régióit – a gazdaság fejlettsége szempontjából két csoportba sorolhatjuk, úgymint közép-európai, illetve balkáni.

A közép-európai csoportba az alábbi régiók tartoznak: Szlovénia, Horvátország, Dalmácia, és a Vajdaság. Ebből a csoportból is kiemelkedik Szlovénia, amely az új állam legfejlettebb, legiparosodottabb része volt. Jól mutatja ezt, hogy bár Szlovénia területe a jugoszláv állam területének alig több mint 6%-át, lakossága pedig az összlakosság 8%-át vette ki az összes fontos iparág termeléséből, ezeknél az arányoknál jóval magasabb mértékben részesedett. A papíriparból 43%-os, míg a textil és fémiparból 38–38%-os részesedése volt (Sokcsevits et al., 1993).

A balkáni csoportba az alábbi régiók tartoznak: Ószerbia („Szűkebb Szerbia” azaz Vajdaság nélkül), Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina.

Némi egyszerűsítéssel – azt mondhatjuk, hogy a volt magyar és osztrák területek – kivéve Bosznia-Hercegovinát – alkották az új állam fejlett régióit, míg az összes többi régió fejletlennek, elmaradottnak volt minősíthető. Vaska Géza szerint: „Jugoszlávia kultúrnívóját – értsd fejlettségét (G. L.) – a háború után nyert területeinek köszönheti. Horvátország például egyedül több elemi iskolával csatlakozott, mint amennyi egész Szerbiában volt”.

Véleményünk szerint a belgrádi politikai elit előtt az egységes nemzetgazdaság megteremtésére kétféle megközelítési mód kínálkozott:

1. Az eltérő adottságú régiók gazdasági életét oly módon összehangolni, hogy működésük összjugoszláv érdeket szolgáljon. Azaz minden régió úgy érezze, hogy számára megéri a jugoszláv állam részeként működtetni gazdaságát, mert az számos előnyvel jár rá nézve.
2. A nemzetgazdaság működtetésében – akárcsak a politikai mezőben – a szerb nemzeti érdekeket előtérbe helyezni, a többi régió rovására.

Belgrád fentebb vázolt két lehetőség közül a másodikat választotta, és ennek alátámasztására két érvet hozott fel. Egyrészt Szerbiát kárpótlás illeti meg az első világháborúban a délszláv ügyért vállalt sok szenvedéséért, másrészt, ha a háború végén Szerbia erkölcsi és politikai hitelével nem áll a Monarchiához tartozó délszlávok mögé, mint legyőzött hatalom alattvalóinak, súlyos jóvátételeket kellett volna fizetniük. Ezért most – értsd a háború után – ezek a nemzetek (horvátok, szlovének) a „megtakarított” vagy egy részét igazán átengedhetik Szerbiának. Mielőtt továbbmennénk, le kell szögeznünk, hogy a világháború ideje alatt Szerbia veszteségei valóban nagyok voltak. A legóvatosabb becslések szerint is mintegy 300 ezer embert veszített. Más adatok szerint viszont a harcok, járványok és nélkülözések miatt kétszer, sőt háromszor többet, összlakosságának kb. egyötödét. Továbbá a délszláv területeket ért mintegy 20 milliárd frankra becsült háborús károk 2/3 része is Szerbiára esett (Juhász, 1999). Visszatérve az alapkérdésre, megállapíthatjuk, hogy kialakult a „fejlett észak” (Szlovénia, Horvátország, Vajdaság) és a „fejletlen dél” (Ó-Szerbia, Montenegró, Crna-Gora, Montenegró, Macedónia) ellentéte az államon belül, ami különösen két területen mutatkozott meg élesen: egyrészt az egyenlőtlen adóterhekben, a dunai

(durván a Vajdaság), a szávai (Szlovénia) és a drávai (Horvát-Szlavónország) bánságokban lényegesen több adót fizettek, mint magában Szerbiában (lásd a 7. táblázatot).

7. táblázat. Egy lakosra jutó állami egyenesadó összege az egyes bánságokban
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

A bánság neve	1 lakosra eső egyenes adó dinárban	Országos aránynál	
		több	Kevesebb
Dunai	164,6	68,0%	
Szávai	116,9	19,3	
Drávai	108,4	10,8%	
Moravai	45,2		52,4%
Vardari	43,2		54,4%
Zetai	42,1		55,5%
Drinai	47,9		49,7%
Verbászi	30,9		66,7%
Tengermelléki	35,5		62,1%
Országos átlag	97,6	-	-

Másrészt itt kell felhívni a figyelmet a költségvetés egyenlőtlen elosztására a régiók között. A jugoszláv állam költségvetésének 2/3 részét Szerbiában költötték el (állami beruházások, általános kormányzati szolgáltatások biztosítás), miközben a Horvátországban beszedett adónak csak a felét költötték el helyben.

Az egykor osztrák és magyar uralom alatt álló területek, melyek fejlettebbek voltak mint Ó-Szerbia, a két világháború közötti Jugoszlávia számára sok erőforrást szolgáltattak – ipari üzemeket, vasútvonalakat, utakat, kikötőket, bányákat, erdőket, mezőgazdasági termékeket és adóztatható jövedelmeket –, amelyeket a szerbek kizárólagosan saját nemzeti érdekeiknek megfelelően zsákmányoltak ki. Ennek következtében a gazdaság regionális különbségei újabb konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül. A fejlettebb régiókban élő szlovének, horvátok, magyarok és németek úgy érezték, hogy a belgrádi kormány gazdaságpolitikája megkárosítja őket a szerbek javára. Ezeket a regionális problémákat az 1929–33-as világgazdasági válság még jobban elmélyítette.

5. Konklúziók

Tanulmányunk bevezető részében úgy fogalmaztunk, hogy az 1918-ban megszülető jugoszláv állam számos, olyan strukturális jellemzővel rendelkezett, melyek eleve megkérdőjelezték az állam hosszú távú életképességét. Áttekintve ezeket a tényezőket az alábbi megállapításokat tesszük:

I. Az állam legsúlyosabb születési hiányossága az volt, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre.

Az új állam etnikai heterogenitását jól mutatja, hogy a legnagyobb lélekszámú nemzet, a szerbek aránya mindössze 38–39%-os volt. A szerb politikai elit ezen probléma kezelésére két kísérletet tett: Az első kísérlet az állam megalakulásától 1929-ig tartott. Ennek lényege három dologban fogható meg: 1. Megteremtették és hangoztatták a „szerb–horvát” politikai nemzet ideológiáját. 2. Erőteljes közigazgatási centralizációt folytattak és így próbálták elejét venni mindenféle föderációs és autonómista törekvésnek. 3. A szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában is megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni.

Ezeket a törekvéseket a jugoszláv állam nem szerb lakói nem fogadták el. Például a horvátok mereven elutasították a „szerb–horvát nemzet” koncepcióját és a centralizációt,

ehelyett a jugoszláv állam föderalizálása és ezen belül a horvát területek autonómiájának kivívására törekedtek.

A második kísérlet: 1929-től a királyi diktatúra keretei között bontakozott ki, Sándor király arra törekedett, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. Ennek a szándéknak a lényege két dologban fogható meg: 1. Ideológia szempontból: a szerbek, a horvátok és a szlovének, illetve az országban élő többi szláv nép egyetlen egységes nemzetet, a jugoszláv nemzetet alkotja. 2. Közigazgatási szempontból: A bánóságok határainak olyanféleképpen történő meghúzóása, hogy egyrészt a hagyományos történelmi egységeket feldarabolják, másrészt a lehető legtöbb bánóságban biztosítsák a szerb többséget.

A szerb politikai elit támogatta ezt a második kísérletet is, mivel a Sándor király-féle jugoszláv retorika mögött továbbra is lehetősége nyílt a szerb nacionalizmus érdekeinek érvényesítésére. Így az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányuló törekvés kudarcra zárt, a szerbeket, horvátokat, szlovénokat már nem lehetett egységes nemzeté formálni. A két világháború közötti jugoszláv állam politikai szempontból tulajdonképpen centralizált, militarista nagyszerb állam volt. Az államszervező elv nem a nemzeti összetételhez igazodó föderalizmus, hanem a legerősebb nemzet, a szerb hatalmi törekvéseinek szolgálatába állított centralizmus lett.

II. A gazdasági élet regionális különbségei komoly konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül.

Az állam uralkodó politikai eliteje – azaz a szerbek – gazdasági téren azzal a kérdéssel szembesültek, hogy képesek-e az állam gazdasági/regionális problémáit kezelni, képesek-e a különféle régiókból egységes államot teremteni. Ezen probléma megoldására elméletileg kétféle megoldás létezett: 1. Az eltérő adottságú régiók gazdasági életét oly módon összehangolni, hogy működésük összjugoszláv érdeket szolgáljon. Azaz minden régió úgy érezze, hogy számára megéri a jugoszláv állam részeként működtetni gazdaságát, mert az számos előnnyel jár rá nézve. 2. A nemzetgazdaság működtetésében – akár csak a politikai mezőben – a szerb nemzeti érdekeket előtérbe helyezni, a többi régió rovására.

Belgrád fentebb vázolt két lehetőség közül a másodikat választotta, azaz a szerb nemzeti érdekeknek megfelelően kizsákmányolta a fejlettebb régiókat (Gulyás, 2002; Gulyás, 2003).

III. Végső konklúzió:

Jugoszlávia két világháború közötti történelme úgy zárult, hogy a nagyobb etnikai közösségek ellenséges viszonyban álltak egymással, az egységes nemzetgazdaság megteremtése pedig jóformán meg se kezdődött, azaz a szerb politikai elit nem volt képes a strukturális problémák kezelésére. Így ezen megoldatlan problémák – kiegészülve a német nagyhatalmi, törekvésekkel (Jelavich, 1996) – logikus módon vezettek el a jugoszláv állam felbomlásához.

Irodalomjegyzék

- Bajza J. (1929): Jugoszlávia. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- Berend-Ránki (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Csüllög (2007): Regionális ütközőterek a Délvidéken (a 19–21. századi folyamatok történeti gyökerei) In: Gulyás L.–Gál J. (szerk.): Európai kihívások IV. Nemzetközi tudományos konferencia. Szegedi Tudományegyetem Mérnöki kar, Szeged, 2007. pp. 601–605.
- Gulyás L. (2002): A Vajdaság regionális fejlődése és a jugoszláv állam 1918–1941. A magyar gazdaság az Európai Unió csatlakozás küszöbén. Emlékkötet Balogh Sándor professzor úr 70. születésnapjára. Szeged. 20–27. old.

- Gulyás L. (2003): A Vajdaság helyzetének hosszú távú változásai a jugoszláv államosodási folyamatokban 1918-tól napjainkig. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2003. 82–93. old.
- Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest.
- Gulyás L. (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. A Délvidék történeti földrajza konferencia. Konferenciakötet. Nyíregyháza. 55–68. old.
- Gulyás L. (2007/a): Vajdaság: Történeti áttekintés. I. m.: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Gulyás L. (2007/b): Két történeti régió fejlődésének hosszú távú tendenciái. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs, 2007. 217–233. old.
- Gulyás L. (2008): Horvátország történeti struktúraváltozásai kezdetektől napjainkig. Mediterrán Világ. 2008/7. szám 163–197. old.
- Hory L.–Borszat M. (1964): Der Kroatische ustasha staat 1941–1945. Stuttgart.
- Illés I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók. Dialóg Campus. Budapest–Pécs.
- Jelavich B. (1996): A Balkán története. Osiris Kiadó. Budapest. 1996.
- Juhász J. (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest.
- Lampe J. (1996): Yugoslavia as a history. Cambridge University Press. Cambridge.
- Lampe R.–Jackson, M. (1976): Balkan economic history. 1505–1950. Cambridge University Press. Cambridge.
- Lane A. (1996): The search for a nation state. I. m. Europe and ethnicity. World War I and contemporary ethnic conflict. Ed. S. Dunn and T.G. Fraser. Routledge. London.
- Kocsis K. (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Ormos M. (1974): Merénylet Marseille-ben. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Pándi L. (szerk.) Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény. Osiris Századvég. Budapest.
- Romsics I. (1998): Nemzet, nemzetiség és állam. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Rónai A. (1993): Közép-Európa Atlasza. Hasonmás kiadás. Szent István Társulat-Püski. Budapest.
- Rothschild (1996): Jugoszlávia története a két világháború között. Studium Füzetek 4. Szeged.
- Sajti E. (szerk.) (1989): Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok. JATE Társadalomtudományi Kör. Szeged.
- Sokcevičs et al. (1993): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. Budapest.
- Süli–Zakar–Csüllög (2003): A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon. In. A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg-Campus. Budapest–Pécs. 15–46. old.
- Süli–Zakar–Csüllög (2006): A Délvidék helye és szerepe a Kárpát-medence térszerkezetében. In. Kókai Sándor (szerk.): A Délvidék történeti földrajza. Történeti Földrajzi Tanulmányok. Nyíregyháza. 251–274. old.
- Vaska G. (1932): Jugoszlávia. Globus Kiadó. Budapest.
- Szerző nélkül (1941): A jugoszláviai magyarság helyzete. Államtudományi Intézet. Budapest.